

ФОРМИ ПРАВЛІННЯ КАРЛИКОВИХ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню специфіки форм правління карликових держав («мікродержав») Європи. У роботі показана сутність двох складних тенденцій їх еволюції. Перша полягає в поєднанні ідентичності форм правління карликових і звичайних держав із специфічними особливостями кожної досліджуваної держави. Друга тенденція випливає із двоїстості характеру означеної еволюції, а саме: із збереження карликовими державами елементів історичних державотворчих традицій і одночасного ефективного використання досягнень сучасних розвинених країн у сфері державного управління, пристосування до нових умов розвитку. Наголошується, що другу тенденцію підсилюють залишки таких традицій та інститутів правління карликових держав, як пареаж, аренгоасамбля, статуті пізнього Середньовіччя, капітани-регенти, конституція-декларація із 16 статей обсягом дві сторінки, назви «князівство», «князь», що асоціюється із Середньовіччям і демонструє багатовікову сталість управлінських традицій. Вони свідчать про випередження карликовими державами своїх великих сусідів у розвитку й запровадженні суспільно-політичних цінностей, властивих сьогодні учасникам Європейського Союзу, у першу чергу щодо гарантування безпеки шляхом об'єднання. Деталізовано викладаються визначальні ознаки форм правління трьох груп карликових держав – демократичних республік, конституційних монархій і абсолютної теократичної монархії. Автором показана унікальність окремих ознак форм правління, зокрема збереження суверенітету карликовими державами за умови здійснення над ними протекціонізму великими державами і принципів абсолютизму із конституційним визнанням розподілу гілок влади.*

Ключові слова: Андорра, Ватикан, Ліхтенштейн, Мальта, Монако, Сан-Марино, форма правління.

Елена Владимировна Зинченко

Кафедра теории государства и права
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Харьков, Украина

ФОРМЫ ПРАВЛЕНИЯ КАРЛИКОВЫХ ГОСУДАРСТВ ЕВРОПЫ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)

Аннотация. *Статья посвящена исследованию специфики форм правления карликовых государств («микростат») Европы. В работе изложена сущность двух сложных тенденций их эволюции. Первая заключается в объединении идентичности форм правления карликовых и обычных государств со специфическими особенностями каждого исследуемого государства. Вторая тенденция вытекает из двойственности характера*

отмеченной эволюции, а именно: из сохранения карликовыми государствами элементов исторических традиций устройства государства и одновременного эффективного использования достижений развитых стран в области государственного управления, приспособления к новым условиям развития. Автором указано, что вторую тенденцию усиливают остатки таких традиций и институтов правления карликовых государств, как пареаж, аренгоассамблея, статуты позднего Средневековья, капитаны-регенты, конституция-декларация из 16 статей объемом две страницы, названия «княжество», «князь», что ассоциируется со Средневековьем и демонстрирует многовековую устойчивость управленческих традиций. Они свидетельствуют о превосходстве карликовыми государствами своих великих соседей в развитии и внедрении общественно-политических ценностей, свойственных сегодня участникам Европейского Союза, в первую очередь по гарантированию безопасности при помощи объединения. Детализировано излагаются определяющие признаки форм правления трех групп карликовых государств – демократических республик, конституционных монархий и абсолютной теократической монархии. Автором показана уникальность отдельных признаков форм правления, в частности сохранение суверенитета карликовыми государствами в условиях осуществления над ними протекционизма великими государствами и принципов абсолютизма с конституционным признанием разделения ветвей власти.

Ключевые слова: Андорра, Ватикан, Лихтенштейн, Мальта, Монако, Сан-Марино, форма правления.

Olena V. Zinchenko

*Department of Theory of State and Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkov, Ukraine*

FORMS OF GOVERNMENT IN EUROPEAN MICROSTATES (COMPARATIVE ANALYSIS)

Abstract. *The article is devoted to the research of the specifics of forms of government in the European microstates. The essence of two complex tendencies of their evolution is stated. The first one covers the unification of the identical forms of government in both microstates and ordinary states including the authentic peculiarities of every particularly analyzed state. The second one stems from the duality of their evolution, namely, the tendency of microstates to keep up to the elements of historical traditions of their own political systems and simultaneous efficient application of the developed countries' advancements in the sphere of public administration and state government; the microstate adaptation to the new conditions of development. The author emphasizes that the latter tendency has been intensified with the remnants of such traditions and governing institutions in microstates as peerage, arena assembly, late medieval statutes, captain regents, Constitution-Declaration consisting of 16 articles outlined within 2 pages, such notions as "princedom" and "prince" associated with medieval times that demonstrate centuries-old stable tradition of state government. All the factors, mentioned above, evidence the microstates' anticipation of their great neighbor-states progress in the sphere of the development of social and political values to guarantee national security by means of unification – practice widely accepted by current member-states of European Union. The article sets forth the defining features of the microstate forms of government that can be divided into three groups: democratic repub-*

lic, constitutional monarchy and absolute theocratic monarchy. The uniqueness of these features is revealed. The article demonstrates the preservation of sovereignty by microstates in the context of the implementation of protectionism on behalf of great states and the principles of absolutism with a constitutional recognition of the division of branches of power.

Keywords: Andorra, Vatican, Liechtenstein, Malta, Monaco, San Marino, form of government.

ВСТУП

У політичному житті та в науці, у тому числі в юридичній, часто головними об'єктами дослідження виступають великі та провідні держави, які визначають зміст і напрями розвитку означених сфер світової спільноти. Однак прискорені темпи глобалізаційного процесу вимагають заповнення прогалів на правовій карті світу, утворених саме карликовими державами Європи та інших континентів, без чого вона не може виглядати цілком довершеною. У цих країнах відбувається концентрація капіталів, через низькі податки на які в них перебувають численні іноземні компанії Швейцарії, Франції, ФРН, Австрії та ін. [1; 2]. З падінням соціалізму в країнах Східної Європи та розпадом СРСР означена тенденція значно зміцніла. На 2003 р. тільки у Ліхтенштейні з населенням 31 тисяча осіб було зареєстровано понад 40 тисяч іноземних компаній [3]. Ліхтенштейн уже у 1962 р. висловлювався за приєднання до Європейського економічного співтовариства [1]. Разом із туризмом така «економіка» обертається політикою і виводить із тіні реальне значення досліджуваних держав у розвитку міжнародних відносин і їх стабілізації. «Відносини європейських мікрдержав (Андорра, Ватикан, Монако та Сан-Марино) з ЄС включають використання євро та інших сфер співробітництва» [4].

Значення карликових держав у розвитку міжнародних відносин обумовлюється і чисто політичними та релігійними чинниками. Розташування острова Мальта у центральній частині Середземного моря ще до нашої ери визначало його важливе стратегічне значення, яке ще більше зросло після відкриття у 1869 р. Суецького каналу. У роки обох світових воєн острів використовувався флотом Британії та її союзниками. Відповідно до угоди 1964 р. Англія розміщує свої війська на території незалежної держави Мальта [5]. Ватикан своєю громадсько-політичною та релігійною діяльністю розгалуженого в межах планети апарату католицької церкви та пов'язаних з нею організацій, дипломатичні представники – нунції, інтернунції, легати, а також єпископат справляють велетенський вплив на визначення характеру католицьких партій, християнських профспілок, світських католицьких організацій, а папські енцикліки, церкви й монастирі – безпосередньо на маси населення. У 1930-ті рр., особливо після Другої світової війни, політиці Ватикану була властива яскраво виражена антикомуністична й антирадянська спрямованість [6]. Зокрема, Папа Іван Павло II зробив вагомий внесок в ідеологічну підготовку розпаду світової соціалістичної системи. Означена діяльність – економічна, політична, релігійна – виконується вищим керівництвом карликових держав, впирається у сутність державності, у першу чергу у форму

правління, тим самим наголошуючи на актуальності проблеми, що ще більше загострюється різними чинниками та аспектами.

Однак, незважаючи на актуальність наукового питання, у наш час спостерігається брак необхідної уваги дослідників до форм правління карликових держав Європи. Деякі радянські історики [2; 5; 6; 7; 8;] ще у 1960-ті рр. публікували енциклопедичні статті про карликові держави. Подібні статті друкувались різними мовами у Міжнародній енциклопедії порівняльного права [9; 10; 11; 12]. Виходили друком у різних країнах довідкові статті, історичні нариси й путівники для туристів [13; 14; 15; 16; 17; 18]. На початку ХХІ ст. у Російській Федерації вийшов друком збірник статей «Правові системи країн світу», у яких побіжно згадувались і форми правління, у тому числі й карликових держав [3]. Однак особливості форми правління останніх не склали мети авторів усіх означених публікацій і вони не здійснювали їх порівняльного аналізу.

Мета даної роботи полягає у виявленні особливостей форм правління республік, обмежених монархій і абсолютної теократичної монархії, властивих їм спільних ознак і відмінностей шляхом порівняльного аналізу текстів їхніх конституційних актів. Такий підхід до вирішення поставленого завдання обумовлений актуальністю порушеної проблеми і відсутністю праць із спеціального порівняльного аналізу форм правління карликових держав Європи.

Новизна даного дослідження полягає в поєднанні цілковитої ідентичності форм правління карликових держав із формами звичайних – малих, середніх і великих держав із властивими кожній формі правління держав, що постають об'єктом дослідження, специфічними особливостями. Останні випливають із добровільного сприйняття протекціонізму з боку сусідніх держав, збереження суверенітету за умови втручання інших держав у їхні внутрішні справи, залишків історичних традицій та своєрідних інститутів, які на багато століть випереджали сучасні суспільно-політичні цінності, що втілюються в життя і захищаються західними країнами, зокрема і Європейським Союзом у цілому, а також принципів абсолютизму із запровадженням розподілу гілок влади, пристосування традиційних форм правління до нових умов розвитку.

Матеріали даної статті становлять цінність для викладачів навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство», дослідників права західноєвропейських країн, студентів із спеціалізації «міжнародне право», магістрів, політичних експертів тощо.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

З метою детального дослідження правової сутності форм правління карликових держав Європи автор застосовував різні теоретичні методи. По-перше, був проведений аналіз різних літературних джерел і нормативно-правових актів. Основним методом було вибрано порівняльний аналіз предмета дослідження, який становить основу для досягнення мети статті. За допомогою нього були виявлені

спільні ознаки й відмінності форм правління трьох груп карликових держав – республік, конституційних монархій і абсолютної теократичної монархії. Використання порівняльного аналізу шляхом їх зіставлення обумовило встановлення двоїстого характеру або двох тенденцій розвитку форм правління досліджуваних держав. Розгляд форм правління карликових держав як однорядних одиниць було виявлено за допомогою системного методу, згідно з вимогами якого була сформульована проблема дослідження. Ретроспективний аналіз сприяв дослідженню еволюції процесу виникнення й становлення форм правління у період Середньовіччя й оформлення їх сьогоденного вигляду. Установлення причинно-наслідкових зв'язків між цими процесами забезпечив принцип детермінізму. Застосування принципу історизму дозволило з'ясувати значення процесів у контексті кожної доби. Прагнення до об'єктивності у викладенні матеріалу полягало у намаганні звільнитись від традиційних у радянській науці оцінок подій, фактів щодо парламентаризму із розподілом гілок влади й особливо монархії, як взагалі, так і Ватикану зокрема, забезпечити неупереджений їх розгляд. Структурно-комплексний метод надав можливості розподілити карликові держави на три групи і висвітлити особливості внутрішньої організації форм правління кожної держави, зокрема і в їх сукупності. Нормативно-правовий підхід до вирішення проблеми дозволив проаналізувати тексти Конституцій, установити властиві кожній із них основоположні ознаки, що визначають форму правління, а також їх спільні та відмінні риси.

Порівняння Основних законів забезпечило виявлення визначальних ознак форм правління трьох груп держав, зокрема того, що Мальта і Сан-Марино – демократичні республіки [19; 20]; Андорра, Ліхтенштейн і Монако – конституційні монархії [21; 22; 23]; Ватикан – абсолютна теократична монархія [24]. Вони показали, що Андоррі властиві такі історично успадковані інститути, як парааж-акт та співправителі в уряді [21], Монако – два представники Франції в уряді із чотирьох членів [3], Сан-Марино – аренгоасамблея, два капітани-регенти і Статути 1600 р. [3; 20], Ватикану – розподіл гілок влади за умови збереження абсолютизму [24].

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. Форма правління Мальти і Сан-Марино

Мальта мала три надані Великою Британією Конституції – 1921, 1947 і 1961 рр., які юридично оформляли незалежність із обмеженим самоврядуванням під управлінням англійської корони [6].

Конституція Мальти 1964 р. проголосила країну демократичною республікою, яка входить до складу Співдружності [19, ст. 1]. Вона декларує, що «Мальта є нейтральною державою, яка активно прагне до миру, безпеки, до соціального прогресу серед усіх націй, дотримуючись політики неприєднання і відмови від участі у будь-якому військовому союзі», за винятком «здійснення власного права

на самозахист у випадку будь-якого збройного порушення простору й суверенітету» [19, ст. 1]. Основний закон поклав законодавчу владу на однопалатний парламент – Палату представників у складі 65 депутатів, які обираються на 5 років загальними прямими виборами на підставі пропорційного представництва. Громадяни Мальти володіють виборчим правом після досягнення 18-літнього віку. Конституція не обмежує коло питань, з яких парламент уповноважений приймати закони. Вона уточнює, що Палата представників повинна ухвалювати закони з метою підтримки «миру, порядку та хорошого правління Мальтою». Єдиною вимогою для Палати представників є обов'язкова відповідність ухвалених законів положенням Конституції [19, ст. 51, 52, 55, 56].

Главою держави є Президент, який обирається парламентом терміном на 5 років. Він призначає Прем'єр-міністра з числа депутатів Палати представників і за його рекомендацією – інших міністрів, а також голову Верховного суду, суддів і генерального прокурора. Президент створює також орган із представників усіх партій, який вирішує питання оборони країни, міжнародні питання тощо. Президент може бути усунутий від посади, якщо не справляється з виконанням обов'язків або за невідповідну поведінку [19, ст. 48, 30].

Виконавча влада здійснюється урядом – Кабінетом міністрів, який складається із представників партій, що отримали більшість місць у парламенті на загальних виборах. Партія, яка отримала менше число голосів, визнається опозиційною, а її лідер – офіційно визнаним лідером опозиції. Уряд очолює Президент. Він визначає основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики й готує найважливіші законопроекти, прийняття яких контролюється урядовою більшістю у парламенті. Конституція закріплює принцип відповідальності Уряду перед Палатою представників й у випадку винесення парламентом вотуму недовіри він йде у відставку [19, ст. 78, 80, 81]. У 1964 р. Мальта і Велика Британія уклали угоду про фінансову й воєнну співпрацю [5]. З травня 2004 р. Мальта – член Європейського Союзу. У зв'язку з цим вирішення питання безпеки, що є стрижневою складовою зовнішньополітичної стратегії Мальти, як і інших карликових держав, полягає у союзництві із Великою Британією, великими державами, а саме: у входженні до складу Співдружності і Європейського Союзу. Останній не має власних збройних сил, але більшість його учасників є членами НАТО, у тому числі й Велика Британія, що створила й очолює Співдружність.

Сан-Марино виникла у 301 р. і є найстарішою державою Європи, за формою правління – республікою особливого типу з демократичним політичним режимом [20, ст. 1]. Країна оточена територією Італії і з 1862 р. перебуває під її протекторатом, який пролонговано договором 1953 р. Як Основний закон у країні діють Статути – звід законів про систему державного устрою 1600 р. із змінами 1906 р. та ін. У 1974 р. вони були доповнені Декларацією прав громадян та фундаментальними принципами сан-маринської правової системи [3; 20]. У передмові до неї проголошується мета її прийняття, яка полягає у високій оцінці традицій

свободи й демократії Республіки, у засудженні фашизму й концепцій тоталітарної державності, у «твердому намірі... гарантувати сан-маринському народу подальший громадянський, соціальний і політичний прогрес». «Республіка Сан-Марино визнає норми загального міжнародного права як інтегральну частину власного правопорядку, відмовляється від війни як засобу вирішення міжнародного спору, приєднується до міжнародних конвенцій з питань прав і свобод людини...» [20, ст. 1]. Відповідно до Конституції вищим законодавчим органом є Велика генеральна рада – однопалатний парламент у складі 60 депутатів, обраних на 5 років [20, ст. 3]. Окрім законодавчих функцій Велика рада володіє низкою повноважень глави держави, надаючи громадянство, почесні титули й нагороди. Функції глави держави та виконавчої влади виконують два рівноправних капітани-регенти, які обираються Великою генеральною радою із числа своїх членів на 6 місяців: від 1 квітня до 30 вересня та від 1 жовтня до 31 березня щорічно. Після закінчення терміну повноважень капітани-регенти можуть бути обраними на цю посаду тільки через три роки. Ці дві вищі посадові особи країни головуєть як у парламенті, так і в уряді. Капітани-регенти діють спільно й володіють правом «вето» стосовно один одного. Таке саме право вето вони мають відносно рішень Великої генеральної ради [20, ст. 3]. Означене положення нагадує своєрідну систему стримувань і противаг.

Виконавча влада здійснюється капітанами-регентами спільно з Державним конгресом – урядом, який складається з 10 членів, обраних Великою генеральною радою з числа її членів на весь термін повноважень парламенту [20, ст. 3]. Судова система є повністю незалежною [20, ст. 3].

У Сан-Марино зберігся стародавній державний інститут – аренгоасамблея глав сімейств, яка скликається для обговорення громадських справ. Цей орган ще у XIII ст. передав усі свої повноваження Великій генеральній раді і лише на початку XX ст. повернув собі деякі з них. У наш час «аренго» розглядається як гарант демократично-республіканської структури суспільства та держави й виконує окремі функції сенату [20, ст. 2].

Таким чином, у вирішенні питання національної безпеки Сан-Марино цілковито спирається на Італію, яка входить до складу Європейського Союзу і є членом НАТО. Наявність же таких історичних інститутів, як капітани-регенти, аренгоасамблея, середньовічні статuti, свідчить про збереження стародавніх демократичних традицій, які на багато століть випереджали сучасні суспільно-політичні цінності, що втілюються в життя і захищаються західними країнами, зокрема і Європейським Союзом у цілому.

Отже, Мальта і Сан-Марино за формою правління є демократичними республіками і забезпечення непорушності свого суверенітету й територіальної цілісності покладають на протекторів і гарантів, яких убачають у сусідніх великих державах, зокрема у Великій Британії та Італії.

2.2. Особливості форми правління Андорри, Ліхтенштейну і Монако

Князівство Андорра приймало свої Конституції 1866 р. і 1993 р. У 2001 р. Андорра прийняла оновлену Конституцію, у Преамбулі якої зазначено, що, усвідомлюючи необхідність адаптації інститутів країни до нової ситуації, пов'язаної з еволюцією її географічного, історичного та соціально-культурного оточення, а також прагнучи організувати відносини, які кореняться у Пареажі (*договір 1278 р. французьких графів де Фуа та єпископів іспанського міста Урхеля – «Акт-пареаж», який установив подвійний сюзеренітет над Андоррою названих графів та єпископатів і пізніше перейшов до королів і президентів*), у нових юридичних рамках, переконаний у необхідності забезпечення всіма юридичними засобами фундаментальних прав особистості, народ рішуче й наполегливо прагне сприяти реалізації таких цінностей, як свобода, справедливість, демократія та суспільний прогрес, і розвивати гармонійні відносини Андорри з усім світом й особливо із сусідніми країнами. Саме тому Конституція називає Андорру «правовою, незалежною, демократичною та соціальною державою», що підтверджується широким переліком прав та свобод, у тому числі й правом народу створювати політичні партії [21, ст. 1, 4–26].

Главою держави, відповідно до інституціональної традиції Андорри, як в установі, що коренями сходить до Пареажу, виступають спільно два Співправителі (Copríncers) Андорри – єпископ Урхельський (м. Сеу-де-Урхель, Іспанія) і Президент Французької Республіки, повноваження яких є рівними. Вони є гарантами незалежності Андорри та її рівноправного добросусідства з Іспанією та Францією. Співправителі не відповідають за їхні акти, які контрасигнуються іншими органами [21, ст. 43, пп. 1–2, ст. 44, пп. 2–3]. Вони за умови контрасигнації главою Уряду чи головою Генеральної ради призначають главу Уряду, підписують декрет про розпуск Генеральної ради, акредитують дипломатичних представників, призначають посадових осіб, санкціонують і оприлюднюють закони [21, ст. 45].

Законодавча влада здійснюється однопалатною Генеральною радою (Consell General), яка схвалює державний бюджет, визначає політику Уряду і контролює її проведення [21, ст. 50]. Генеральна рада обирається на загальних виборах на 4-річний термін і включає не менше 28 і не більше 40 членів, половина яких представляє сім общин, а друга – національний округ [21, ст. 51, 52]. Керівним органом Генеральної ради є Синдикатура у складі Генерального синдика – голови парламенту і його заступника – Генерального субсиндика, які не можуть здійснювати свої повноваження більше двох повних термінів поспіль [21, ст. 55, пп. 1–3]. Законодавча ініціатива належить Генеральній раді й Уряду. Пропозиції законів можуть також представляти Генеральній раді спільно три общини або одна десята національного виборчого корпусу [21, ст. 58, пп. 1–2]. Генеральна рада може законом делегувати здійснення законодавчої функції Уряду [21, ст. 59]. Ініціатива щодо внесення законопроекту про державний бюджет належить винятково Уряду [21, ст. 61]. Прийняті Генеральною радою закони передаються Генеральним син-

диком Співправителям, які санкціонують, промульговують їх і передають Офіційному бюлетеню Князівства Андорра для їх оприлюднення [21, ст. 63]. Після кожного оновлення Генеральна рада обирає главу Уряду, кандидати на посаду якого висувуються однією п'ятою членів Генеральної ради і представляють свої програми діяльності [21, ст. 68, пп. 1–3].

Виконавча влада належить Уряду, який здійснює керівництво внутрішньою і зовнішньою політикою, державною адміністрацією. Глава Уряду призначається Співправителями після його обрання Генеральною радою і може ставити перед нею питання про довіру у зв'язку із своєю програмою або з іншим питанням особливої важливості. Він не може здійснювати свої обов'язки протягом понад два повних мандати поспіль [21, ст. 70, 72, пп. 1–2, ст. 73, 75].

Таким чином, найважливішою ознакою форми правління Андорри постає її свідоме, добровільне, закріплене правовою нормою найвищої сили – Конституцією – звернення до духовної влади Іспанії і світської влади Франції щодо надання гарантії незалежності Князівства. Відповідно до договору 1278 р. гарантами незалежності Андорри постають Іспанія і Франція.

Князівство Ліхтенштейн за формою правління є спадковою парламентською монархією з демократичним політичним режимом, який регулюється Конституцією 1921 р., що замінила Основний закон 1862 р. [22, ст. 2]. У 1923 р. Ліхтенштейн підписав договір про митний союз із Швейцарією, після чого остання представляла дипломатичні й консульські інтереси князівства за його межами. Після Другої світової війни політика Ліхтенштейну фактично визначається швейцарським урядом [1; 3]. Законодавча влада належить однопалатному парламенту – Ландтагу, який складається із 25 депутатів, обраних прямим таємним голосуванням за системою пропорційного представництва: 15 депутатів від Оберланду і 10 – від Унтерланду терміном на 4 роки [22, ст. 46, 47]. Главою держави є Князь, який представляє Ліхтенштейн у відносинах з іншими державами. Він відкриває і закриває Ландтаг і володіє правом його розпуску за власною ініціативою. Жодне рішення парламенту не може набрати сили закону без згоди глави держави. З іншого боку, Князь має необмежені права у питаннях помилування, призупинення кримінального переслідування, присвоєння титулів, зведення у дворянський ранг і нагород. За надзвичайних обставин Князь може видавати укази із силою закону без згоди парламенту і Прем'єр-міністра [22, ст. 7–13]. За вимогою не менше 1000 громадян, які користуються правом голосу, або на підставі мотивованої письмової резолюції не менше трьох общин Ландтаг повинен бути скликаний. За умов, передбачених попереднім абзацом, 1500 громадян, що користуються правом голосу, або чотири общини на підставі резолюцій їхніх зборів можуть вимагати проведення референдуму з приводу розпуску Ландтагу [22, ст. 48].

На час між відкладанням засідань, закриттям чи розпуском Ландтагу та його відкриттям запроваджується Державний комітет для заміни Ландтагу у справах, які потребують його участі або його комісій. Він складається із попереднього

голови Ландтагу та чотирьох осіб, обраних Ландтагом із числа своїх членів. Діяльність Державного комітету припиняється із поновленням засідань Ландтагу. Державний комітет не може приймати постійні постанови і несе відповідальність за свою діяльність [22, ст. 71–75].

Виконавчу владу здійснює коаліційний Уряд у складі 5 осіб: Прем'єр-міністра, якому належать також функції міністра іноземних справ, юстиції та фінансів, його заступника і трьох урядових радників. Три члени Уряду, включаючи його главу, представляють парламентську більшість, а два – опозицію. Члени Уряду призначаються Князем за пропозицією Ландтагу на 4-річний термін. За втрати довіри Ландтаг просить Князя про відкликання того чи іншого члена Уряду [22, ст. 71–74].

Гарантом незалежності Ліхтенштейну є Швейцарська Конфедерація.

Князівство Монако мало Конституції 1911 і 1962 рр. У 2002 р. країна прийняла третій Основний закон, відповідно до якого вона за формою правління є спадковою конституційною монархією – князівством з демократичним політичним режимом [23, ст. 2]. У передмові до тексту Конституції говориться, що вона прийнята з урахуванням «необхідності удосконалення інститутів Князівства з метою кращої відповідності потребам гарного управління країною і задоволення нових потреб, викликаних суспільною еволюцією її населення». Відповідно до неї законодавча влада належить Князю і Національній раді – парламенту, що складається із 18 депутатів, обраних на 5 років загальним прямим голосуванням. Парламент не має права контролювати діяльність уряду й виступати із законодавчими ініціативами [23, ст. 4, 53].

Главою держави є Князь (Prince), якому належить виконавча влада. Він призначає і відкликає членів уряду, може у будь-який момент розпустити парламент, представляє країну в державних відносинах і має право укладати й ратифікувати договори, видає ордонанси щодо їх виконання [23, ст. 3, 14]. Главі держави допомагають дорадчі органи – Рада корони, яка консультує Князя в питаннях міжнародних договорів, розпуску парламенту, амністії та помилування, і Державна рада, що дає висновки щодо проектів ордонансів та законів [23, ст. 52, 75–77].

Виконавчу владу на практиці здійснює Урядова рада, очолювана державним міністром (Ministre d'Etat). Відповідно до договору Монако та Франції 1918 р. 2 місця з чотирьох в Урядовій раді посідають представники Франції, включаючи посаду державного міністра. Останній призначається Князем із списку трьох кандидатів, запропонованих Президентом Франції. Князь призначає й інших членів Урядової ради, зокрема радника із внутрішніх питань, радника із проблем соціальної політики й суспільної зайнятості та радника з питань фінансів [23, ст. 43–51]. Отже, гарантом національної безпеки Монако є Франція.

Таким чином, Андорра, Ліхтенштейн і Монако за формою правління є конституційними монархіями і забезпечення непорушності свого суверенітету й територіальної цілісності покладають на протекторів і гарантів, яких убачають у сусідніх великих державах, зокрема Іспанії, Франції і Швейцарії.

2.3. Форма правління Ватикану

Попередник Ватикану – Папська область – була створена у 756 р. У лютому 1929 р. договором між королем Італії Віктором Еммануїлом III та Папою Пієм XI створено Державу-місто Ватикан із забезпеченням Святому престолу «абсолютної і явної незалежності» та гарантії «незаперечного суверенітету у сфері міжнародних відносин» [25]. За формою правління Ватикан є абсолютною теократичною монархією. Главою держави є Папа Римський, який обирається довічно колегією кардиналів таємним голосуванням. Ватикан не має конституції в точному розумінні цього слова. Її роль виконували Конституційні акти держави-міста Ватикан від 7 червня 1929 р., найважливішими з яких були Основний закон, а також «апостолічна конституція» від 15 серпня 1967 р. під назвою «Regimini Ecclesiae Universae», яка містила положення про реформу римської курії. На початку 2001 р. набрав чинності Новий Основний закон держави Ватикан від 26 листопада 2000 р., який фактично закріпив систему розподілу властей, зберігаючи абсолютистський зміст системи правління. Стаття 1 цієї «Конституції» декларує, що «Папа як глава держави Ватикан володіє всією повнотою законодавчої, виконавчої і судової влади» [24]. У період вільного престолу означені права передаються колегії кардиналів, яка може видавати законодавчі акти лише у випадку нагальної необхідності, і термін їхньої дії обмежується періодом вільного престолу і мають бути затверджені знову обраним Папою [24].

Делегована Папою законодавча влада здійснюється Комісією кардиналів на чолі із президентом, призначеною на 5 років, за винятком випадків, коли глава держави залишає її за собою або передає іншим інстанціям. Комісія здійснює свою владу відповідно до таких правил процедури: у підготовці проектів законодавства вона співпрацює з державними радниками та іншими експертами святого престолу. Законопроект же повинен бути спочатку затверджений Папою. Кардинал-президент видає ордонанси на виконання законів [24].

До вищих консультативних органів Ватикану належать Вселенський собор Римо-католицької церкви, Колегія кардиналів та Синод єпископів. Вселенський собор є зібранням єпископів, скликаних Папою для вирішення важливих церковних питань. Другий Ватиканський собор 1962–1965 рр. ухвалив програму «оновлення» церкви. Колегія кардиналів становить дорадчий орган при Папі і також вирішує найважливіші церковні питання й обирає Папу. Ця колегія має назву «конклав». Синод єпископів – дорадчий орган, що складається із представників національних єпископатів та міжнародних католицьких організацій. Частина його членів призначається Папою, а інша частина обирається на конференціях. Виконавчу владу здійснює Президент комісії, якому допомагає Генеральний секретар. Важливі питання вирішуються комісією [24].

Таким чином, форма правління Ватикану – абсолютна теократична монархія – виявляється найбільш унікальною за всі історичні епохи, оскільки уряди звичайних держав здійснюють політико-адміністративне управління своїми народами

за допомогою норм права, а владні структури Ватикану, який народу не має, справляють релігійними догматами лише духовний вплив на сотні мільйонів осіб інших держав усього світу. Її унікальність підтверджується й визнанням принципу розподілу властей за умови збереження абсолютизму. Непорушність суверенітету Ватикану забезпечується Італією у відповідності до договору 1929 р.

ВИСНОВКИ

Таким чином, до числа карликових держав Європи («мікродержав») входять дві демократичні республіки – Мальта і Сан-Марино, три конституційні монархії – Андорра, Ліхтенштейн, Монако й одна абсолютна теократична монархія – Ватикан. Свій суверенітет вони зберігають завдяки протекторату Великої Британії над Мальтою, Італії – над Ватиканом і Сан-Марино, Іспанії та Франції – над Андоррою, Швейцарії – над Ліхтенштейном, Франції – над Монако. Порівняльний аналіз форм правління карликових держав показує їхню цілковиту ідентичність із звичайними – малими, середніми й великими державами. Кожній формі правління зазначених країн властиві специфічні особливості. Збереження суверенітету за умови протекціонізму становить одну із них. Ці особливості полягають у двоїстому характері їх розвитку, а саме: у збереженні елементів історичних державотворчих традицій і в одночасному ефективному використанні досягнень сучасних розвинених країн у сфері державного управління.

Першу тенденцію підтверджує, зокрема, той факт, що найважливішою ознакою форми правління Андорри постає її добровільне, закріплене Конституцією звернення до духовної влади Іспанії і світської влади Франції за наданням гарантії незалежності Князівства, а також участь представників Франції в роботі уряду Монако. Форма правління Ватикану також виявляється найбільш унікальною за всі історичні епохи, оскільки Ватикан узагалі не має свого народу. Ця форма створена для управління народами інших держав, яке здійснюється шляхом духовного впливу. Її унікальність підтверджується й визнанням принципу розподілу властей за умови збереження абсолютизму. Ватикан активно підтримує боротьбу за мир, людяність, проти тероризму і тоталітарних режимів, за права знедолених і справляє потужний вплив на населення планети, на політику держав, на дипломатію, громадські організації та рухи. Цю тенденцію підсилюють залишки таких традицій та інститутів правління інших карликових держав, як пареаж, аренгоасамблея, статuti пізнього Середньовіччя, капітани-регенти, конституція-декларація із 16 статей обсягом дві сторінки, назви «князівство», «князь», що асоціюється із Середньовіччям і свідчить про багатовікову сталість управлінських традицій. Вони свідчать про випередження карликовими державами своїх великих сусідів у розвитку й запровадженні суспільно-політичних цінностей, властивих сьогодні учасникам Європейського Союзу, у першу чергу щодо гарантування безпеки шляхом об'єднання.

Сутність другої тенденції полягає у пристосуванні форм правління карликових держав до нових умов розвитку, що проголошується в текстах конституцій та ілю-

струється кількарязовим прийняттям країнами Основних законів з метою приведення їх у відповідність до нових вимог, а також запровадженням республіканського ладу й конституційних монархій, визнанням принципу розподілу гілок влади, забезпеченням політичних і громадянських свобод, підтриманням миролюбної політики, міжнародної співпраці, добросусідських відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Ефимов Н. В. Лихтенштейн / Н. В. Ефимов // Советская Историческая Энциклопедия. – Москва : Сов. энцикл., 1965. – Т. 8. – С. 744–745.
- [2] Пылин Б. Монако / Б. Пылин // Советская Историческая Энциклопедия. – Москва : Сов. энцикл., 1966. – Т. 9. – С. 596–597.
- [3] Правовые системы стран мира : энцикл. справ. – 3-е изд. / отв. ред. А. Я. Сухарев. – Москва : Норма, 2003. – 1013 с.
- [4] Європейський Союз [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Європейський_Союз#Країни-члени.
- [5] Зарезов М. Н. Мальта / М. Н. Зарезов // Советская Историческая Энциклопедия. – Москва : Сов. энцикл., 1965. – Т. 8. – С. 988–990.
- [6] Шейнман М. М. Папство / М. М. Шейнман // Советская Историческая Энциклопедия. – Москва : Сов. энцикл., 1967. – Т. 10. – С. 807–811.
- [7] Матвеев Г. П. Андорра / Г. П. Матвеев // Советская Историческая Энциклопедия. – Москва : Сов. энцикл., 1961. – Т. 1. – С. 571–573.
- [8] Матвеев Г. П. Андорра, Лихтенштейн, Монако, Сан-Марино / Г. П. Матвеев. – Москва : Географгиз, 1959. – 84 с.
- [9] Busuttis E. Malta / E. Busuttis // International Encyclopedia of Comparative Law. – 1972. – Vol. 1. – P. 45–51.
- [10] Le Duc A. Andorra, Liechtenstein, Monaco, Saint-Marin. / A. Le Duc. – Nice : Imp. de l'Eclaireur, 1933. – 57 p.
- [11] Schule H. Liechtenstein / H. Schule // International Encyclopedia of Comparative Law. – 1972. – Vol. 1. – P. L. 41–45.
- [12] Vilardebo J. A. Andorra / J. A. Vilardebo // International Encyclopedia of Comparative Law. – 1973. – Vol. 1. – P. 84–86.
- [13] Rossi G. Storia breve della Repubblica di San Marino / G. Rossi. – Lecej : Lecco, 1964. – 125 p.
- [14] Matteini N. Repubblica di San-Marino. Guida storico-artistica / N. Matteini. – San-Marino : Guida, 1966. – 234 p.
- [15] Bulinguier B. La Condition juridique des values d'Andorra / B. Bulinguier. – Paris : Consell General, 1970. – 56 p.
- [16] Ater V. R. Legislaciya Administrativa Andorana / V. R. Ater. – Andorra, 1973. – 74 p.
- [17] Luke H. Malta / H. Luke. – 2 ed. – London : Harrap, 1960. – 260 p.
- [18] Smith H. Britain in Malta / H. Smith. – London : Progress Press, 1953. – 36 p.
- [19] Конституция Республики Мальты от 1964 г. [Електронний ресурс] // Конституции государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=145>.
- [20] Конституция Сан-Марино. Декларация прав граждан и основных принципов государственного устройства Сан-Марино от 8 июля 1974 года [Електронний ресурс] // Конституции государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=140>.

- [21] Конституція Андорри (14 марта 1993 г.) [Електронний ресурс] // Конституції государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=158>.
- [22] Конституція Княжества Лихтенштейн от 5 октября 1921 года [Електронний ресурс] // Конституції государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=147>.
- [23] Конституція Монако от 17 декабря 1962 г. (по состоянию на 2002 г.) [Електронний ресурс] // Конституції государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=144>.
- [24] Новый Основной закон государства Ватикан (26 ноября 2000) // Порівняльне правознавство : хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : навч. посіб. / уклад.: О. В. Петришин, О. В. Зінченко, Д. В. Лук'янов. – Харків : Право, 2016. – С. 823–827.
- [25] Договор между Святым Престолом и Королевством Италии от 11 февраля 1929 г. [Електронний ресурс] // Конституції государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=93>.

REFERENCES

- [1] Efimov, N. V. (1965). *Liechtenstein*. Soviet Historical Encyclopedia. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya.
- [2] Pylin, B. (1966). *Monaco*. Soviet Historical Encyclopedia. Vol. 9. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya.
- [3] Sukharev, I. (2003). *Legal systems of countries of the world*. Moscow: Publishing house NORMA.
- [4] *European Union*. (2018). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Європейський_Союз#Країни-члени.
- [5] Zarezov, M. N. (1965). *Malta*. Soviet Historical Encyclopedia. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya.
- [6] Sheinman, M. M. (1967). *Papacy*. Soviet Historical Encyclopedia. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya.
- [7] Matveev, G. P. (1961). *Andorra*. Soviet Historical Encyclopedia. Vol. 1. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya.
- [8] Matveev, G. P. (1959). *Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino*. Moscow: Geografiz.
- [9] Busuttis, E. (1972). Malta. *International Encyclopedia of Comparative Law*, 1, 45–51.
- [10] Le Duc, A. (1933). *Andorra, Liechtenstein, Monaco, Saint-Marin*. Nice: Imp. de l'Éclairer.
- [11] Schule, H. (1972). Liechtenstein. *International Encyclopedia of Comparative Law*, 1, 41–45.
- [12] Vilardebo, J. A. (1973). Andorra. *International Encyclopedia of Comparative Law*, 1, 84–86.
- [13] Rossi, G. (1964). *Storia breve della Repubblica di San Marino*. Lecej: Lecco.
- [14] Matteini, N. (1966.) *Repubblica di San-Marino. Guida storico-artistica*. San-Marino: Guida.
- [15] Bulinger, B. (1970). *La Condition juridique des values d'Andorra*. Paris: Consell General.
- [16] Ater, V. R. (1973). *Legislacy Administrativa Andorana*. Andorra.
- [17] Luke, H. (1960). *Malta*. London: Harrap.
- [18] Smith, H. *Britain in Malta*. (1953). London: Progress Press.
- [19] Constitutions of the states (countries) of the world. (2010). *The Constitution of the Republic of Malta of 1964*. Retrieved from <http://worldconstitutions.ru/?p=145>.
- [20] Constitutions of the states (countries) of the world. (2010). *Constitution of San Marino. Declaration of the rights of citizens and the basic principles of the state structure of San Marino from July 8, 1974*. Retrieved from <http://worldconstitutions.ru/?p=140>.

- [21] Constitutions of the states (countries) of the world. (2010). *The Constitution of Andorra (March 14, 1993)*. Retrieved from <http://worldconstitutions.ru/?p=158>.
- [22] Constitutions of the states (countries) of the world. (2010). *Constitution of the Principality of Liechtenstein on October 5, 1921*. Retrieved from <http://worldconstitutions.ru/?p=147>.
- [23] Constitutions of the states (countries) of the world. (2010). *The Constitution of Monaco on December 17, 1962 (as of 2002)*. Retrieved from <http://worldconstitutions.ru/?p=144>.
- [24] Petryshin, O. V., Zinchenko, O. V., Lukyanov, D. V. (2016). *Comparative jurisprudence. The New Basic Law of the State of the Vatican (November 26, 2000)*. Kharkiv: Pravo.
- [25] Constitutions of the states (countries) of the world. (2010). *Treaty between the Holy See and the Kingdom of Italy of February 11, 1929*. Retrieved from <http://worldconstitutions.ru/?p=93>.

Олена Володимирівна Зінченко

Доктор історичних наук

Доцент кафедри теорії держави і права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Елена Владимировна Зинченко

Доктор исторических наук

Доцент кафедры теории государства и права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

61024, ул. Пушкинская, 77, Харьков, Украина

Olena V. Zinchenko

Doctor of Science (History), Associate Professor

Department of Theory of State and Law

Yaroslav Mudryi National Law University

61024, 77 Pushkinskaya Str., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Зінченко О. В. Форми правління карликових держав Європи (порівняльний аналіз) / О. В. Зінченко // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2018. – Т. 25, № 2. – С. 99–113.

Suggested Citation: Zinchenko, O. V. (2018). Forms Of Government In European Microstates (Comparative Analysis), *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 25(2), 99–113.

Стаття надійшла / Submitted: 14/03/2018

Доопрацьовано / Revised: 29.04.2018

Схвалено до друку / Accepted: 03/06/2018